

Toto velmi rozmanité společenství diskutovalo v průběhu tří dnů aktuální otázky psychiatrického ošetřovatelství a postavení sester v péči o duševně nemocné. Zaznělo na 90 přednášek a workshopů a nechyběla ani posterová sekce.

Kongres s podtitulem Building Bridges zahájil předseda psychiatrické sekce ČAS Mgr. Tomáš Petr. V průběhu zahajovacího ceremoniálu postupně vystoupili prezident HORATIO Des Kavanagh, generální sekretář HORATIO Roland van de Sande, zástupkyně prezidia ČAS Karolina Moravcová, prof. Hana Papežová jako reprezentant psychiatrické společnosti ČLS JEP a také Jana Petrenko z Kóalice pro zdraví zastupující pacientské organizace v ČR.

Mottem konference bylo „Budování mostů“ (Building Bridges) jak mezi profesionály, klienty a rodinami, tak mezi jednotlivými zeměmi a kulturami. Jak později zdůraznil prezident HORATIO, stejně důležitá jako stavění mostů je také jejich údržba. Je proto třeba podobné akce organizovat častěji a vytvářet tak prostor k výměně zkušeností a názorů.

Mezi aktuální otázky, které se diskutovaly, patřily role sester v perinatální psychiatrii, vzdělávání psychiatrických sester, přístup k pacientům se sebevražedným jednáním, možnosti spolupráce s rodinami pacientů, význam hod-

nocení rizik v akutní psychiatrii a mnoho dalších. Z významných hostů lze jmenovat např. prof. Johna R. Cutcliffa z USA, prof. Denise Ryana z Irska, prof. Wendy Cross z Austrálie a také viceprezidentku EUFAMI (organizace zastupující rodiny duševně nemocných) Connie Magro z Malty. Součástí kongresu byl také společenský večer, který přispěl k vytvoření neformálního prostoru pro vzájemné poznávání.

Psychiatrická sekce ČAS jako hostící organizace zvládla pořádání tohoto, v českých zemích dosud zcela ojedinělého setkání sester velmi dobře a prokázala, že české sestry jsou schopny organizovat akce takto velkého formátu. Pro psychiatrickou sekci ČAS jako člena HORATIO to znamená významné posílení postavení v rámci této evropské asociace psychiatrických sester.

Poděkování patří organizačnímu výboru ve složení Tomáš Petr, Blanka Novotná, Nataša Koudelková, Zuzana Fišarová, Eva Marková, Alena Poustková, E. Marková a všem ostatním, kteří se na zdárném průběhu kongresu podíleli. Jednotlivé prezentace a také přehledný souhrn všech abstrakt, včetně kontaktů na autory přednášek budou v dohledné době umístěny na stránkách www.psychiatrickasekcecas.estranky.cz nebo na www.horatio-web.eu.

historické pohledy

GUSTAVE FLAUBERT A „BOVARYSMUS“

MUDr. Jaroslav Vacek

Lesní 15, 360 07 Karlovy Vary

Podle literárních znalců vstoupil francouzský romanopisec Gustave Flaubert (1821–1880) na literární kolbiště jako romantik, aby se později ocitl mezi tzv. kritickými realisty, a dokonce až na hranici naturalismu. Jako romantik promítal do své tvorby představy své mladosti a jeho obdiv patřil velkým představitelům romantismu (Byron, Scott, Quinet, Chateaubriand, Musset, Hugo aj.) a přitakával svým studiem filozofa Victora Cousina a básníka Théophilea Gautiera idejím „lartpoullartismu“ („umění pro umění“) s důrazem na formu literárního výrazu. „Rodem a výchovou romantik“⁵ se navzdory své romantické nostalgii z mládí zasloužil o objektivitu literárního výrazu a rozvoj kritického realismu až k samotným hranicím naturalismu. „Tradiční literární historie spatřuje ve Flaubertovi prototyp umělce realistického a od vydání Paní Bovaryové přímo počítá ‚realistický věk‘ francouzského písemnictví,“ píší naši odborníci.² Kopal³ výstižně napsal, že Flaubertovo dílo je „symbiózou romantické citovosti

s duchem realismu a naturalismu. Tyto směry se v jeho díle zauzlují.“

Také lékaři věnovali otázkám Flaubertovy osobnosti a jeho zdraví od počátku 20. století svou pozornost, ač některé otázky zůstaly až do naší současnosti nezodpovězeny.

Flaubert se narodil v normanském Rouenu dne 13. prosince 1821 jako druhé dítě vedoucího lékaře tamní nemocnice dr. Achilla-Cléophasa Flauberta, jenž se těšil nejlepší pověsti a své zkušenosti získal v Paříži na klinice proslulého chirurga Guillaume Dupuytrena, jenž mu doporučil místo v Rouenu. Studoval medicínu na Sorbonně tak úspěšně, že se císař Napoleon postaral o to, aby mu byly uhrazeny všechny studijní výdaje. Matka Carolina byla dcerou městského chirurga v Rouenu. Ze šesti dětí Flaubertových rodičů zůstaly naživu jen tři (synové Achille a Gustave, dcera Catherine). O devět let starší bratr Achille vystudoval medicínu a stal se po otcově smrti jeho nástupcem. Jeho

schopnosti však nedosahovaly otcovy úrovně a jeho chirurgický zákrok na flegmónou trpícím otci skončil tragicky, když otec za několik týdnů po operaci zemřel. Gustav prý už od narození nějak churavěl a otec na jeho přežití nevěřil, takže pro něj v rodinné hrobce dokonce rezervoval místo.¹¹ Matka Carolina doufala v narození dcerky, a když spatřil světlo světa Gustav, věnovala se mu tak, jako by šlo o děvče. Matčina přehnaná láska způsobila kromě jeho zhýčkanosti podle obvyklého psychoanalytického schématu i nepostačující překonání oidipovského komplexu. Následky této údajně „skrumáže“ měly být dalekosáhlé. V psychoanalytických dogmatech se vyžívající Jean-Paul Sartre psal ve své třísvazkové studii o Flaubertovi („Idiot rodiny“) o jeho „citové zanedbanosti“ s následnou „flaubertovskou pasivitou“. Prý se to ukázalo už na základní škole: potíže se čtením a vyjadřovací nesnáze.¹¹ A co jeho pozdější prvotřídní spisovatelský um? Jeho skvostné vyjadřovací umění je důkazem, že o relevantní poruchu jeho raného psychického vývoje jít nemohlo. Pravda, ona citová vazba na matku mimořádná byla. Otec zemřel v roce 1845, když bylo Flaubertovi čtyřiatdvacet let, a krátce poté zemřela i jeho milovaná sestra Caterine. Flaubert zůstal svobodný a žil se svou matkou až do její smrti v roce 1872. To přece nemohli nechat psychoanalytici bez povšimnutí. Vymysleli si incestní komplex s odpovídajícími následky. Vždyť Flaubert miloval jen vázané ženy s dětmi, že? (Reik 1911, 1912)

Flaubert se narodil v otcově nemocnici, kde žil až do svých 22 let. Jako svědek bolesti a nemoci spatřil už ve svém dětství „rub života“. Se sestrou pozorovali nesčetněkrát svého otce okénkem pitevny při sekcích zemřelých pacientů.^{2,4,5,6,10,11} Jeho rané zážitky se prozradily i v jeho celoživotním pesimismu. V dopise z roku 1846 napsal: „Narodil jsem se s malou vírou ve štěstí. Již zcela mlád, měl jsem úplnou předtuchu života. Bylo to jako hnusný zápach kuchyně unikající oknem. Netřeba pojit, abys viděl, že je z toho nanic...“ a později: „Nevěřím v nic, ani v sebe sama.“ Vymýtil ze svého slovníku slovo štěstí.⁵

V rouenském gymnáziu byl průměrný. Už tehdy začal psát básně a dramata. Píše i svou první verzi románu *Pokoušení svatého Antonína*. Byla špatná. Poslední, třetí verzi dopsal až ve stáří. Na přání rodičů ve dvaceti letech (1841) Paříž, Sorbonna, právnická fakulta, ubíjející nuda a neúspěšné zkoušky. A pak? Nemoc a vysvobození. Událo se to v roce 1844. Počátek rébusu pro lékařské interprety Flaubertova stonání. Stalo se to na cestě z Paříže domů v kočáře. Záchvat. Jaký? Z opatrnosti přejmeme termín „epileptiformní“ a „nervový“. Speck¹¹ to vystihl: „Tato mysteriózní nemoc, která se měla táhnout celým jeho životem, není vyjasněna a dosud nebyla stanovena žádná jasná diagnóza.“ Padoucnice a velký epileptický záchvat? Přímluvců i odpůrců Flaubertovy epilepsie bylo nepočítaně. Po záchvatu tehdy triadvacetiletého Flauberta léčil jeho bratr Achille. Co se dalo dělat? Jen osvědčená metoda té doby: pouštění žilou. Studovat dál práva nemusel. I otec to uznával. Trvalý dozor byl nezbytný, sám přece zůstat nemohl. Měl své záchvaty i později? Snad ano, jenomže jich bylo stále méně a byly jaksi „mírnější“. Efektivní terapie padoucnice známa nebyla.

Strach z opakování záchvatů prý Flauberta sužoval.¹¹ Jeho nejbližší přítel, Maxime du Camp, ve svých vzpomín-

kách psal o Flaubertově epileptické auře. Jakési barevné vidiny, bleskové optické halucinace. Soudilo se na lokalizaci „epileptického fokusu“ v levé temporo-okcipitální oblasti. Mohlo být příčinou nějaké staré trauma lbi? Nešlo to vyloučit. Porodní či poporodní? Pravdou je, že tehdy vypadal nezuživě. Ostatně i jakési zpomalení jeho myšlení a tvorby se připisovalo možné padoucnici. „Nervová choroba“ prý oslabila jeho invenci. Vždyť svůj slavný román *Paní Bovaryová* psal více než pět let (od září 1851 do dubna 1856).⁵ Flaubert prožíval válečná léta (1870–1871) naplněn zoufalstvím. Jeho „nervových“ záchvatů přibývalo. Ledacos svědčilo proti epilepsii, o tom více později. Přítel du Camp tvrdil, že Flaubertova padoucnice měla být zamlčována.¹¹

Proč se Flaubert neoženil? Manželství prý odmítal jako projev měšťáctví.² Lásek měl víc. Jistá paní Elisa Foucaultová, provdaná Schlésingerová, básnířka Louise Coletová, a nic víc? Neví se to. Z dědictví po otci si koupil prostorný dům v Croissetu nedaleko Rouenu a žil v něm s matkou, po její smrti sám „jako poustevník“. Po matčině smrti si oblíbil svou neteř Carolinu Commanvillovou.^{2,5} Doplatil na to. Když její manžel ohlásil úpadek, Flaubert finančně vypomohl a sebe zruinoval. Poslední léta svého života žil v bídě.

Duševní vyrovnanost bez pochyb k Flaubertovi nepatřila. Celý svůj život se cítil chorý, a to stejně jako jeho věčně churavějící matka. Se svými strastmi se svěřoval básnířce Coletové, své „dobré víle“ spisovatelce Georg Sandové (1804–1876)⁵ a zprávy o jeho trýzních se zachovaly i ve vzpomínkách jeho přítele du Campa. Po napsání první verze své *Citové výchovy* se Flaubert vydává do Itálie, spolu s du Campem v roce 1847 putují Bretání a Normandií a v roce 1849 následuje velká cesta na východ (od Řecka až do severní Afriky). Další pobyt v cizině, až za dalších deset let, byl „studijní“ (severní Afrika, hlavně Tunis), když potřeboval materiál pro svůj román *Salambo*. Bylo to v roce 1858. Je téměř jisté, že někde v Orientě, nejspíš v Egyptě, akvíroval syfilidu. V posledních letech svého života byl léčen rtutí, tehdy jediným lékem na syfilidu. Někteří se arci pokoušeli trýzně jeho duše spojovat s luetickou infekcí, nebo je přisuzovat vleklé otravě rtutí,¹¹ i pokládat následky luetické nákazy za příčinu Flaubertovy smrti („arteriitis cerebri siphilitica“, syfilitické mozkové gumma apod.).⁶ A klamně ji spojovali s jeho životním pesimismem. Odchylnosti Flaubertovy duše od normy neodpovídaly třetímu stadiu syfilidy, jmenovitě progresivní paralýze, a „nervové“ záchvaty, byly-li vskutku epileptické, s luetickou infekcí již z časových důvodů souviset nemohly. Subjektivních potíží měl Flaubert mnoho. Kontrastovalo to i s jeho tělesnou konstitucí. „Jsem 1,85 velký, mám ramena jako nosič balíků, ale nervovou dráždivost jako nějaká filinka,“ napsal o sobě. Pommier¹⁰ to vystihl: „Tento obrovský Norman, tvůrce literárního realismu ve Francii, překonavatel romantiky, srovnával svou vlastní až chorobnou senzibilitu s břitvou, své neustále pošukávající nervy s harfou, na niž impresie prostředí hrávaly tak, jak se jim zachtělo, ... ve všech svědectvích o něm se navracejí monotónní stížnosti na jeho podrážděnost, na jeho vibrující nervy, jež ho činí hříčkou smyslových dojmů.“ V roce 1875 si čtyřiapadesátiletý Flaubert v dopise Sandové stýskal: „Toulavá dna, bolesti, jež mi běhají po celém těle, ne-

překonatelný smutek, pocit marnosti všeho“. Nebylo to nic nového. Už 35 let předtím napsal tehdy ani ne dvacetiletý v jednom dopise: „Chorý, podrážděný, vydán tisíckrát za den na pospas okamžikům hrozná úzkosti... Nebyl jsem původně takový...“ Depresivní rozladěnost patřila k jeho životu odedávna. V roce 1853 píše ve svých 32 letech přítelkyni Coletové: „Sníl jsem o sebevraždě. Stravoval jsem se všemožnými druhy melancholie. Moje nervová nemoc mi však zdravotně posloužila. Přenesla vše to na prvek tělesný a zůstala mou hlavu chladnější.“ Co tím vyjadřoval? Duševní trýzně, říkal jim „melancholie“, se somatizovaly. Byly z nich „nervové záchvaty“. Nikoho ani nenapadlo vidět v nich opravdovou melancholii v dnešním smyslu. Po matčině smrti se Flaubertova deprese vskutku prohloubila. Jak se měl smířit s francouzskou porážkou let 1870–1871 a s Pařížskou komunou? Finanční obět své neteří ho ožebračila. I těch literárních nezdarů bylo ažaž. Vyhledal si jistého profesora Hardyho.⁵⁶ Důvod? Ohromná sklíčenost, nárůst vznětlivosti, nedůtklivost, rozcitlivělost, ztráta duševní rovnováhy. A co pan profesor? Srovnal ho s „hysterickou ženskou“. Dobré by prý byly švýcarské kopce. Flaubert si v nich pobyl jen krátce. Smrtná nuda, nic víc. Vrátil se do Croissetu. Bude schopen ještě psát? Co ho tížilo? Pocit „předčasné staroby“. A padoucnice? Že by se vytratila? To se stane málokdy. Měl ji kdy vůbec? Já bych si na ni nepřisadil. První paroxysmus ve 22 letech. Do té doby nic, vůbec nic, co by na ni ukazovalo. Ty záchvaty mu ale pomohly, že? Zanechal studia práv. Rodina mu útěk z práv dovolila. Cesta k literární kariéře otevřena. Anti-epileptická léčba neexistovala. A smí se vydat epileptik na dlouhé a nesnadné cesty až k hranicím Nubie? Nevěřících Tomášů bylo mezi doktory hodně. Jejich závěry? Všechny se točily kolem pouhé neurózy. Neurastenie, co se před nedávnem přeplavila z Ameriky do Evropy. Vynašel ji George M. Beard (1839–1883) a článek o jím objevené nemoci se objevil v bostonských lékařských novinách až po jeho smrti (1896). Zalíbil se skoro všem doktorům. Přijali ho rádi i mnozí interpreti Flaubertova stonání. Jenomže k té neurastenii žádné „záchvaty“ nepatřily. Co zbývalo? Stará dobrá „hysterie“. Dnes se jí říká jinak (disociativní či konverzní poruchy). „Hysterické záchvaty“ v 19. století výjimkou nebyly. „Hysterická konverze“ s přeměnou trýzně duše do pohybové bouře záchvatu zřejmě na denním pořádku bývala. K „neurotikovi“ Flaubertovi se hodila o hodně víc než padoucnice. Své záchvatové nemoci přičítal Flaubert i ve své tvorbě význam mezníku v přechodu od romantizujícího subjektivismu k objektivizujícímu realismu. Zaujat soudobými přírodními vědami neakceptoval scientismus bez výhrad. K růstu lidského štěstí úspěchy vědy nevedou. Věda je k lidským úzkostem netečná. Flaubertův pesimistický skepticismus narůstal a svůj „deziluzivní realismus“ vyjádřil ve svém velkém románu *Paní Bovaryová*.^{1,3,4,5,8}

Poslední životní chvíle Gustava Flauberta pěkně nebyly. Zemřel 8. května 1880 mozkovou smrtí. Šlo o krvácení do mozkových komor. Arteriosklerotická báze byla prý zřejmá, odpovídala jeho nepřilíši zdravému stylu života. Hromotluk s nadváhou, bohaté stolování, hodně vína a tabáku, fyzického pohybu poskrovnu. Nedožil se ani šedesátky. Za dva dny po jeho smrti ho pochovali do rodinné hrobky v Rouenu. Pohřeb vyličil Émile Zola.

První kapitoly románu *Paní Bovaryová* vycházely v *Revue de Paris* v roce 1856 a pro knižní vydání v roce 1857 byl text poněkud zkrácen.² Byl překvapením i pro Flaubertovy nejbližší přátele. Nedlouho předtím jim předčítal svou první verzi *Pokušení svatého Antonína*. Byli znuděni rozvlácností a zabíhavostí díla. Ať to raději spálí. Když se na trhu objevila *Paní Bovaryová*, nebralo nadšení jeho přátel konce a jeden z nich prohlásil: „Pan Gustave Flaubert, syn a bratr vynikajících lékařů, zvládl pero stejně skvěle, jako ti ovládali skalpel.“ I v naší současnosti, po sto padesáti letech od vydání románu, žasne i nejkritičtější čtenář nad brilantními formulacemi románových statí a obtížně se od jejich četby odtrhne. Mnohokrát jsem četl Flaubertovo líčení posledních chvil života paní Bovaryové. Je skvostnou básní její zoufalé duše: „Pojednou se na chodníku ozval dupot těžkých dřeváků a šramot hole, a hlas, chraptivý hlas zazpíval: ‚Často žár krásného dne / v dívence lásku zažehne.‘ Ema se vztyčila jako galvanisovaná mrtvola, vlasy rozčuchané, oči vytřeštěné. ‚Klasy už ženci skosili, / Anička k zemi se kloní, / sbírajíc stébla obilí. / A země úrodou voní.‘ ‚Slepec,‘ vykřikla. A jala se smát hrůzným, zběsilým a zoufalým smíchem domnívající se, že vidí ohydnou tvář slepce, který se tyčil ve věčných temnotách jako nestvůrný přízrak. ‚Vít, jenž toho dne prudce vál, / sukničku krátkou odfoukal!‘ Křeč ji srazila na žíněnku. Všichni přistoupili. Nebylo jí už.“³

Román není vzdálen ani současnému životu. S obdobnými zápletkami, s jakými Flaubert spojil osudy protagonistky románu, se v různých variacích každodenně shledáváme. V městysi Tostes, nedaleko Rouenu, převzal po starém praktickém lékaři tamní praxi ranhojič (officier de santé), prostý a poctivý Karel Bovary. Jen díky nátlaku své energické matky absolvoval s potížeji příslušné studium a matka ho oženila se starší zámožnou vdovou Dubucovou. Ta zanedlouho zemřela. Karel Bovary byl pozván k majetnému statkáři Rouaultovi k ošetření zlomeniny nohy. Na statku Bertaux se poprvé setkal se statkářovou půvabnou dcerou Emou. Byla vychována v klášteře ursulinek jako městská slečinka. Zamíloval se do ní. Svatba s Bovarym jen zvětšila Eminy rozpaky. „Než se provdala, myslela, že pociťuje lásku, ale protože štěstí, které mělo z této lásky vyplynout, nepřicházelo, domnívala se, že se zmyšlela. A Ema se snažila vypátrat, co se v životě vlastně rozumí slovy blaženost, vášeň a opojení, slovy, která se jí zdála v románech tak krásná.“ Její manžel byl jejím vysněným ideálům docela vzdálen. Jen ploché a banální úvahy, po ničem netoužil, spokojen se svým posláním vesnického lékaře, jak by jí mohl imponovat? Ani plavat nebo šermovat a ani střílet z pistole nedovedl. Jak by mohl v jejím srdci soupeřit s jejími vysněnými románovými hrdiny? Život, který vedla, byl nudný a studený. Rozhodla náhoda. Byla s manželem pozvána panem markýzem na zámecký ples. Byla opilá dojmy. „Její cesta do Vaubyessardu udělala do jejího života trhlinu na způsob oněch hlubokých děr, jaké někdy bouře vymelou v horách za jedinou noc. Přece se však smířila s osudem.“ Něco se přece stát musí! Z nedočkavosti se stala podivínskou a rozmarnou. Pohrdala vším a všemi. Hltala romány ženských časopisů, fantazie mezi nebem a zemí a ten obyčejný život jako by se propadl. Toužila po tom, aby její jméno bylo slavné, chtěla je číst u všech knihkupců, aby ho opakovaly všechny noviny, aby

bylo známo po celé Francii, všem a všude. Pocit fyzické pohody vzal za své. Bledla a rudla, bušovalo jí srdce, nálada kolísala, kozlíkové kapky a kafrové koupele od manžela bez efektu. Tu tlachala s horečnou překotností, jindy se nořila do tupé malátnosti. Karlův kolega její nervovou nemoc potvrdil. Změna vzduchu žádoucí. Po čtyřech letech ze vsi Tostes do městyse Yonville-l'Abbaye. A Ema byla těhotná. Ani dcerka Bertička však k její úzdavě nepřispěla. Nové známosti, zajímaví lidé, skvěle vykreslení: intrikářský apatykář a „měšťák“ par excellence Homais, slibný notářský poskok Leon Dupuis, fádni velebníček Bournisien a mnoho dalších figurek. Leon málem získal její srdce. Odjel do studovat práva. Do strastí Eminy duše vstoupil venkovský donchuán a statkář Rudolf Boulanger. Smilstvo s ním opá-jelo. „Opakovala si, mám milence, mám milence, kochala se tou představou.“ Přípravy na útěk s ním. Opustil ji a „Ema vykřikla a padla naznak na zem... celé tělo se jí křečovitě chvělo... a znovu omdlela... po čtyřicet tři dní se od ní Karel nehnul... nemluvila, neslyšela...“ Útěcha ve zbožnosti a „farář žasl... ač se mu zdálo, že by se Emina zbožnost mohla přemírou horoucnosti přiblížit kacířství, a dokonce i šílenství.“ Karel nic netušil. Po tříleté přestávce ji pozval do Rouenu na rozpuštěnou zpěvohru. Nové setkání s Leonem a milostná aféra. Toužila po přepychu, nakupovala, Karla její dluhy ruinovaly. Její život byl jen snůškou lži. Malá rozmiška s Karlem, ječivě se smála a dostala „nervový“ záchvat. Věřitelé naléhali. Leon jí byl unaven. U apatykáře czizila arzenik a otrávil se. A Karel? Zarostlý divous ve špinavých hadrech. V pláči si sedl v besidce na lavičku. Přišla za ním malá Berta. Byl mrtev.

Flaubert marně ujišťoval čtenáře, že příběh *Paní Bovaryové* je plně vymyšlený. Proč to říkal? Znalci usoudili, že do postavy Emy Bovaryové promítl sebe sama, a označili to jako „transpozici“.⁵ Historika měla reálný předobraz. Obec Yonville byla ve skutečnosti asi dvacet kilometrů od Rouenu vzdáleným městysem Ry. Tamní lékař Eugen Delamar, který kdysi hospitoval v rouenském špitále u Flaubertova otce, se po svém ovdovění oženil s dcerou statkáře Veronikou Adelfinou Couturierou. Byla mu nevěrná s milencem Championem (Rudolf), jenž po svém dobrodružném životě spáchal sebevraždu, a pak s notářským úředníkem Bolletem (Leon), jenž se stal později úctyhodným notářem. Farář Bournisien se jmenoval Lafortune a apatykář Homais Jouanne. Flaubert reálné postavy přetavil do figur svého románu a vmíslil do nich své citové zkušenosti.^{4,5,7,8,10,11} Flaubert napsal v roce 1837 obsahově podobnou povídku *Vášeň a ctnost*. Bylo to drama ženy, oběti všedního svůdce, jenž v ní roznítil „neukojitelnou žízeň nekonečných lásek, bezmezných vášní“, načež ji opustil, když ho omrzela. Hrdinka spáchala sebevraždu. I tento příběh měl reálnou předlohu. Psal o ní francouzský plátek *Gazette des Tribunaux*.⁵

Francouzský filozof a spisovatel Jules de Gaultier (1858–1942) se nechal Flaubertovým dílem inspirovat a napsal dvě knihy a to *Flaubertův genius* a *Bovarysmus* (1912).^{1,4,5,7,8} Bovarysmem myslel psychologický typ člověka, jenž si sám sebe představuje jinak, než jaký ve skutečnosti je. Jeho osud vyrůstá z jeho privátního bludu, z vlastní iluze a zákonitě dochází k jejímu postupnému ničení. Ema Bovaryová měla být „mimořádně egoistickou postavou“. Melniková-Papoušková⁸ napsala po zevrubné

analýze Flaubertova románu: „Nenalézajíc uspokojení ani v rodině, ani u milenců, pochopila, že všechna nadšení a rozkoše, o kterých četla a snila, jsou jen přelud, když nakonec poznala přednosti dra Bovaryho, tohoto podle ní nicotného a hrubého člověka, jediného, kdo ji mohl ještě vytáhnout z pasti, do které se dostala, mohla jen zemřít, protože v její duši byla na všechno jedna odpověď – nenávisť... Láska je jedna jako Bůh a mnohotvárná jako svět, je blahodárná, dokud je reálná, ale nahradit ji fikcí je smrtónosné.“

Obdobné úvahy formuloval v roce 1924 český autor Levý,² když potvrdil, že Flaubert vskutku mnoho ze svého srdce do postavy Emy Bovaryové promítl. „I on nikdy nepřestal snít o exotických končinách, tak jako paní Bovaryová svou představu štěstí spojovala s obrazy vysněných krajů, do nichž se utíkala v myšlenkách z nudy a všednosti svého života. Flaubert vložil do postavy paní Bovaryové nejen záchvěvy svého ducha, romaneskní tužby své nespoutané obraznosti a svou romantickou zálibu v rozkoších bolesti, ale také zkušenosti svého srdce ... Pocit duševní vyprahlosti a osamělosti na sklonku jeho života bude mu důkazem toho, že musel příliš drazo vykoupit své dlouhé a nevyčerpateľné opojení ... a byl nucen pykat za to, že hledal ve snu náhradu za skutečnost.“

Gaultier soudil, že i další osobnosti, které Flaubert ve svých dílech vyličil, byly nositeli obdobných osobnostních charakteristik jako paní Bovaryová. Lze to zpochybnit? Ve stylisticky vrcholném Flaubertově románu *Salambo* (1862) protagonistka, dcera kartaginského Hamilkara a kněžky bohyně Tanity, nositelkou právě oněch rysů, jimž Gaultier přiřkl termín „bovarysmus“, není. Druhá verze Flaubertovy *Citové výchovy* (1864) však jistě analogie s *Paní Bovaryovou* vykazuje, ač v románu převažují aspekty politické, reagující na snahy o revoluční transformaci francouzské společnosti v první polovině 19. století. Hrdina románu Frédéric Moreau, nositel zřetelných autorových osobnostních rysů, je rozdírán svými milostnými vzněty a vláčen událostmi a proměnlivostí svých nálad, podobně jako Ema Bovaryová. V čem však spatřovat příbuzenství Emy Bovaryové se svatým Antonínem? Třetí verze románu *Pokoušení svatého Antonína* z roku 1874, v níž svatý bojuje s mnoha formami svého ďábelského pokoušení ve svých meditacích a je posléze vydán skutečnému pokoušení smysly obšťastňující krasavici, je pouze výrazem Flaubertova celoživotního skepticismu, jehož očividně s léty přibývalo. Nelze však přejít kouzelnou a přesmutnou Flaubertovu povídku *Čisté srdce* z posledních let jeho života. Bez náboje svého skeptického pesimismu přitakal nesobeckému citu prosté a zbožné venkovské dívky. Veškerou svou lásku obětovala svým bližním a zůstává opuštěná se svým papouškem. I ten zahyne, dá ho vycpat a ve chvílích svého umírání ho zaměňuje za Ducha svatého. Nedokončený satirický a omezenost měšťáctví parodující příběh dvou podivínských pařížských písařů *Bouvard a Pécuchet* je s jednou stránkou Gaultierova „bovarysmu“ spojen. Cítí se předurčení k velkým objevům v oblasti vědy, ač postrádají jakékoliv předpoklady pro realizaci svých plánů. V této frašce se Flaubert pomstil lidské hlouposti. Stupidita oněch písařů, již si nebyli vědomi, jim však získá mezi ještě stupidnějšími pozici kritických inteligentů. Proč tak směšně selhali? Měli jen smůlu.⁵ Že by byli schopni vnímat

tragiku toho, že se měli za někoho jiného, než kým byli? Vyloučeno. I to byl Gaultierův bovarysmus.

Gaultier učinil bovarysmus „základním metafyzickým základem světa“.¹ Nespatřoval v něm však cosi výjimečného. Patří ke každému člověku, nejde eo ipso o cosi patologického. Je to „normální“ kategorie psychologie každého člověka. Markantní je u dětí. U nich pracuje nekritická fantazie daleko více než u dospělého. Člověk je živ tím, že si staví nové a nové cíle, což naplňuje jeho duši pýchou, a jeho sebeláska mu sugeruje víru, že má jiné, vyšší kvality, po nichž touží a které si přeje přisvojit. Kvality mu nepřislušející, vyfantazírované a tak, jak to Gaultier napsal, „je neskutečno pramenem skutečna“. Gaultier zná bovarysmus individuální a kolektivní. Individuální je prý častým vlastnictvím geniů. Tento jeho soud dost pochopitelný není. Biografie vskutku geniálních osobností to nepotvrzují a i sám Gaultier našel pro svůj výklad výmluvu. Bovyrysmus geniů vytryskl prý z přebytku energie. Opakem génia je prý „snob“. Existuje nějaká únosná definice snobství? Sotva, že? Podle Gautiera žije snob ze své povýšenosti, takže by šlo právě u něj něco z bovarysmu odhalit. Existuje bovarysmus kolektivní. Celá společnost se pak pokládá za něco jiného, než čím jsou. Jsou fascinována cizími zvyky a vzory. Příkladem bychom našli habaděj i u nás. Co myslel Gaultier pojmem „bovarysmus vykořeněných“ (le bovarysme des déracinés), překročilo mé schopnosti chápání. Prý je to rozpor mezi „hereditou a výchovou“, ač v pozadí každého bovarysmu právě takový rozpor číhá. Dalším typem je bovarysmus ideologický. Lidé přijímají pod pláštikem nějaké ideje způsoby jim dříve „vsugerovaných představ, a to dobrovolně a nevědomky“. Takový typ bovarysmu je však každodenností. A bovarismus „minulosti“? Idea dávno zapomenutá, mrtvá, působí na nás dál, ač jsme se té své původní vzdali.

Když se seznámíte s Gaultierovými psychologizujícími vývody, ocitnete se v rozpacích. Byla vskutku postava paní Bovaryové ve Flaubertově románu tak inspirující, abychom jakýmsi „vydestilováním“ jejího modu vivendi objevovali něco, čím bychom mohli obohatit už tak přebujelé závěry psychologů a psychiatrů? Nemyslím. Mnozí analyzátoři duše té nešťastnice v ní odhalovali i ledacos, čím ji Flaubert nevybavil. Cloumala s ní vskutku hluboká nenávisť? Pohrdání? To ano. Čtenář Karla lituje. Také i čtenářka? Poctivý, milující a realitu života respektující muž. Ctí takové i naše ženy? Freud psal o jistém masochistickém sklonu femininní duše. Netají podhoubí ženské psy-

chiky obdiv spíše k Rudolfům a k Leonům než ke Karlovi? Nechápal duši své Emy, že? A hlavně to nebyl ani trošičku „mačo“, že? Takže si to vlastně zasloužil. I ta Emina přemíra snění. Jen toužila po tom, čeho byla občas svědkem (ples na zámku), neprohlédla všechna ta pozlátka života a svůj život si ustavila ze snu. A kdo je dnes těchto sklonů prost? A pokládala se opravdu za něco více, než čím byla? Já to z Flaubertova románu tak jasně nevyčetl. Pořizovala si přepych bez ohledu na finance. Je vám to tak docela cizí? Kolik z nás je v srdci spokojeno se skromným životem bez exotických výletů a účasti na skvostných bálech? Jako dítě jsem čítával oblíbené lidové knížky a utkvěl mi v paměti vyčítavý výrok jakési panímámy na adresu svého utápnutého mužička, že si ho neměla nikdy za muže brát, když se o ní ucházel „ten Franta z hájovny“. Ema fantazírovala. Nebyla šťastná. „Zdravý člověk nefantazíruje,“ napsal Freud příteli Fliessovi. Zkušenosti reálného světa musejí korelovat se sebezpoznaním. Ne-li, může propuknout Gaultierův bovarysmus, nebo i horší věci: neuroza, deprese, škodlivé návyky, sebevražda, vzácně i šílenství.

Termín „bovarysmus“ obohacením psychopatologické terminologie není. Fakt, že Flaubert zobrazil v *Paní Bovaryové* osobnost abnormální, pozná i laik. Byla nositelkou znaků, jež akademická psychiatrie řadila do tzv. hysterické povahy. Mysliveček⁹ napsal: „Základním dynamickým prvkem hysterických povah je zneklidňující pocit neuspokojenosti ... s osudem, se situací ... s danými možnostmi, okolím ... i se sebou samým ... hlavním cílem je ... získat hodně od života, mnoho užít, žít pestřeji a dobrodružněji ... utíkají se do vysněného světa ... navazování erotických zápletek ... touha žít pestrým životem ... fantazie je u nich živá a pestrá...“. Připomenu i Vondráčkův výrok, že „dalším vedoucím momentem hysterických povah je hra na jiné.“¹²

V jednom časopise kdysi zveřejnili Flaubertovu esej *Cesta peklem (Voyage en enfer)*. „A objevil se mi Satan, a Satan mi řekl: ‚Pojď se mnou, hleď, viz, a pak užití mé království, můj svět.‘ ‚Ukaž své království!‘ díím Satanovi. ‚Tu je.‘ ‚Jakže?‘ – a Satan mi odvětil: ‚Svět je totiž to peklo.‘“ Flaubert nebyl ve své době jediným stoupencem životního pesimismu. Připomeňme si alespoň dvě osobnosti z filozofické branže, a to Arthura Schopenhauera (1788–1860) a Eduarda von Hartmanna (1842–1906). A co slavný Sartův výrok, že „peklo, to jsou ti ostatní“? Navzdory celoživotním strastem své duše stvořil Flaubert nesmrtelné dílo a díky své tvůrčí genialitě získal přední postavení na bájném Parnasu.

LITERATURA

1. Bartoš J. Pojem psychologického bovarysmu. Rozpravy Aventina 1927–1928; 3: 56.
2. Fischer JO (ed.). Dějiny francouzské literatury, 19. a 20. století. 1. díl. Praha: Academia; 1981.
3. Flaubert G. Paní Bovaryová. Překlad M. Jirka. Praha: Mladá fronta; 1957.
4. Götz F. Doslov. In: Flaubert G. Paní Bovaryová. Praha: Mladá fronta; 1957.
5. Kopal J. Gustave Flaubert. Bratislava: Filozofická fakulta University Komenského; 1932.
6. Lange-Eichbaum W, Kurth W, Ritter W. Genie, Irrsinn und Ruhm. 7. Aufl. München – Basel: Ernst Reinhardt Verlag; 1985.
7. Levý O. Flaubert a paní Bovaryová. Lumír 1924; 51: 532–540.
8. Melniková-Papoušková N. Madame Bovary. Láska a fikce. Rozpravy Aventina 1927–1928; 6: 217–220.
9. Mysliveček Z. Speciální psychiatrie. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství; 1959.
10. Pommier J. Sensations et images chez Flaubert. Essai de critique psychophysiologique. Journal de Psychol 1949; 42: 276–294.
11. Speck R. Die grosse Beichte des Körpers. Die Waage, Zeitschrift der Grünenthal GmbH 1984, 23 (2): 75–82.
12. Vondráček V, Holub F. Fantastické a magické z hlediska psychiatrie. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství; 1968.